

Ольга Купрієнко

**ЧОРНОБИЛЬСЬКА
ХРОНІКА
ЛЮДИ**

КНИГА 2

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2022

Від автора

Історія людства — це одвічний пошук балансу, прагнення миру і водночас — бажання володіти світом. Це потреба тепла, але й страх перед вогнем, це бажання стати властителем природи, але й покарання за біль, нанесений їй. Як чорне і біле, як життя і смерть, як війна і мир — у цьому протистоянні суспільство тисячоліттями проходить потрясіння, які залишають шрами на тілі матінки Землі та випробовують людство на вміння засвоювати уроки в ім'я життя наступних поколінь.

Чи міг хтось із нас 35 років тому уявити, що завітчана і сповнена пахощів та мрій весняна ніч може стати руйнівною?! Чи міг хтось передбачити, що ця чудова тиша, оповита солодким сном мільйонів українців, здатна забрати у них найдорожче — людське життя, занести долю тих, хто мав будувати майбутнє, перевернути історію з ніг на голову?!

Чорнобильська аварія й сьогодні продовжує екзаменувати людство на вміння знаходити шляхи до приборкання могутньої стихії, що може служити на благо або перетворюватися на кривавого звіра, якому не відома жалість і співчуття.

Прип'ять — як символ блискучих перспектив і щасливого майбутнього та трагічних реалій і жахливих наслідків

Прип'ять — перлина Полісся, невеличке затишне й комфортне містечко Київщини, яке потопало в зелені лісів та у блакиті водоймищ, — одне із небагатьох міст на планеті, що має точні дати свого заснування і припинення існування. Це місто, яке розташоване неподалік українсько-білоруського кордону, за три кілометри від Чорнобильської АЕС, проектували та будували 1970 року як місто-супутник електростанції, дев'ятий атомград у Радянському Союзі.

Назву воно отримало від наймення річки, на якій побудоване — Прип'яті, правій притоці Дніпра. Окрім міста атомників, воно мало

служувати великим залізничним вузлом, перетином транспортних магістралей та пристанню для річкового судноплавства.

У 80-х роках Прип'ять була неймовірно красивою і що найголовніше — перспективною та немов магнітом притягувала до себе тисячі молодих спеціалістів із різних куточків тодішнього Радянського Союзу. Всі наші герої майже в один голос стверджують: *«Не закохатися в Прип'ять було нереально»*. Багатьом видавалося, що це не місто, а справжній райський куточок.

Тут на повну вирувало життя. Стрімко будувалися нові мікрорайони з комфортними квартирами сучасного планування, всього за два-три роки молоді родини мали змогу отримати в місті упорядковане житло. До того ж працівники станції одержували високі оклади, що в усі часи для добробуту родин мало велике значення.

Просторі проспекти Леніна та Ентузіастів, вулиці Курчатова та Спортивна, багатоповерхові будинки із сучасним плануванням квартир, організовані в зручні квартали, причому, кожен зі своєю розвинутою інфраструктурою.

Місто вже на той час було функціональним: садочки, школи, басейн, будинок культури «Енергетик», численні магазини, ресторан, кілька кав'ярень, готель «Полісся», спортивні споруди, яскраво-жовта телефонна будка в центральному універсамі — автомат із продажу розливної соняшникової олії за 50 копійок за третину літра, незмінні для парку відпочинку каруселі та колесо огляду — все це було до послуг містян. Чудовим було й забезпечення продовольчими та промисловими товарами.

Середній вік його жителів «дочорнобильського періоду» становив 28–30 років. Працівники станції, їхні родини, персонал підприємств, що забезпечував життєдіяльність міста, жителі навколишніх поліських сіл та селища Чорнобиль — таким був склад жителів міста напередодні аварії 1986 року.

Загальна кількість населення була 47 тисяч 500 осіб, більше ніж 25 національностей. За статистичними даними, щорічний приріст населення становив на той момент понад 1500 осіб, серед яких близько 800 були новонароджені, і приблизно 500–600 осіб прибували на постійне місце проживання з різних куточків Радянського Союзу.

Прип'ять мала зручну транспортну розв'язку: розташована поряд залізнична станція Янів на ділянці Чернігів–Овруч, пристань річкового судноплавства на річці Прип'ять, автомобільні дороги перетворили місто на зручний вузол транспортних магістралей Полісся.

Місто мало гарні перспективи перетворитися у великий промислово-енергетичний центр. Але історія, як відомо, умовного способу не визнає. Місто-сателіт Чорнобильської АЕС — Прип'ять — проіснувало лише 16 років і до катастрофи було справжнім символом промислового радянського майбутнього. Так було до 26 квітня 1986 року, після якого життя розділилося на «до» та «після».

Ту жахливу ніч із 25 на 26 квітня, що змінила долю мільйонів людей, згадуємо з болем у серці, співчуваємо постраждалим, вшановуємо хвилиною пам'яті загиблих і повсякчас молимося за здоров'я нинішнього покоління, адже наслідки катастрофи даються взнаки ще й досі.

Чорнобильська катастрофа — школа людяності і професійної честі

Чорнобиль — це трагедія, що увійшла в історію, в усі хроніки людства, як жахлива катастрофа, як чорна дата, яку б хотілося назавжди стерти з пам'яті; це той виклик, який Україна прийняла 1986 року, від якого ще й досі не можемо оговтатися; це не лише наше життя, що продовжує свій плін, а й наша спільна біда, яка болить незагойними ранами...

Увесь цей жах відгукнувся болем у серцях мільйонів людей не лише в Україні. Свій чорний слід Чорнобильська катастрофа залишила у Білорусі, Росії, а також у низці європейських країн, на яких проживало майже п'ять мільйонів громадян.

Чорнобиль увійшов до історії як нове безпрецедентне глобальне явище, як найбільша техногенна катастрофа ХХ ст., він став знаком біди для мільйонів громадян, символом значних матеріальних і духовних втрат суспільства. За різними архівними даними, загинуло від 4 000 до 10 000 осіб. З них понад 70 тисяч отримали інвалідність. Під радіоактивне випромінювання в Україні внаслідок вибуху на Чорнобильській АЕС потрапило близько двох мільйонів людей. Ця аварія стала величезним потрясінням не лише для України. Вона перевернула свідомість і кардинально змінила сприйняття навколишнього середо-

вища, науки і нових технологій кожної людини на Землі. Значимість катастрофи на ЧАЕС складно переоцінити. Це безпрецедентний випадок, над наслідками якого досі працюють вчені з усього світу.

Нинішнє місто-привид Прип'ять — німий свідок того, як життя його жителів розділилося на «до» і «після» лише за одну квітневу ніч. Місто, в яке ніколи не зможуть повернутися ті, для кого воно було створене. Пустельні вулиці, мертві вікна будинків, покинуті квартири, порослі дерева на дахах висоток — пусткою зараз виглядає колись казкове місто-рай.

Сьогодні — це безлюдний край з похмурими пейзажами, в якому немає ні світла, ні людей, але є тиша, пам'ять та історія, щоправда, сумна і повчальна. Саме за нею їдуть до Прип'яті туристи з різних куточків світу. Сьогодні це місце переосмислення: людство не має права ламати через коліно і на свій розсуд природні процеси. Природа вмє карати і мститися. Єдиний спосіб — це науковий пошук і вивірені рішення за принципом: не нашкодь!

Книга спогадів — заповіт для нащадків

Про Чорнобильську трагедію написано десятки книжок, наукових праць, статей та записано сотні інтерв'ю у засобах масової інформації... Здавалося б, що нового може донести нова книга?

Пронеслися 35 років. І ті — перші, на той час молоді енергетики, хто не сховався, хто пішов у відкритий бій, хто не засумнівався у доцільності своїх дій, хто вижив і став носієм правди історичної важливості, сьогодні вже люди поважного віку. З часом їхні спогади, зібрані в одне видання, вважатимуться документом особливої важливості, адже немає нічого більш реалістичнішого, ніж події, описані очевидцями. Ця книга не претендує на оцінку подій 26 квітня 1986 року з наукової точки зору, не спрямована на критику або героїзацію окремих учасників подій. Вона передає внутрішній стан людини, яка потрапила в ситуацію, коли на кону стоїть питання вибору: зберегти власне життя чи покласти його заради багатьох інших — можливо невідомих, незнайомих, чужих.

Не було жодного з героїв книги, хто б не наступив на власне его, приймаючи миттєві рішення на межі життя і смерті. Цінність книги

ще й у тім, що її герої — наші сучасники. З огляду на роки і отримані життєві уроки вони є тими мудрецьями, які несуть істину: героями не народжуються, їх створюють обставини. Це особливо цінно у наш час, коли тисячі українських хлопців і дівчат встали на захист Батьківщини і боронять її, щоденно ризикуючи життям, на сході України.

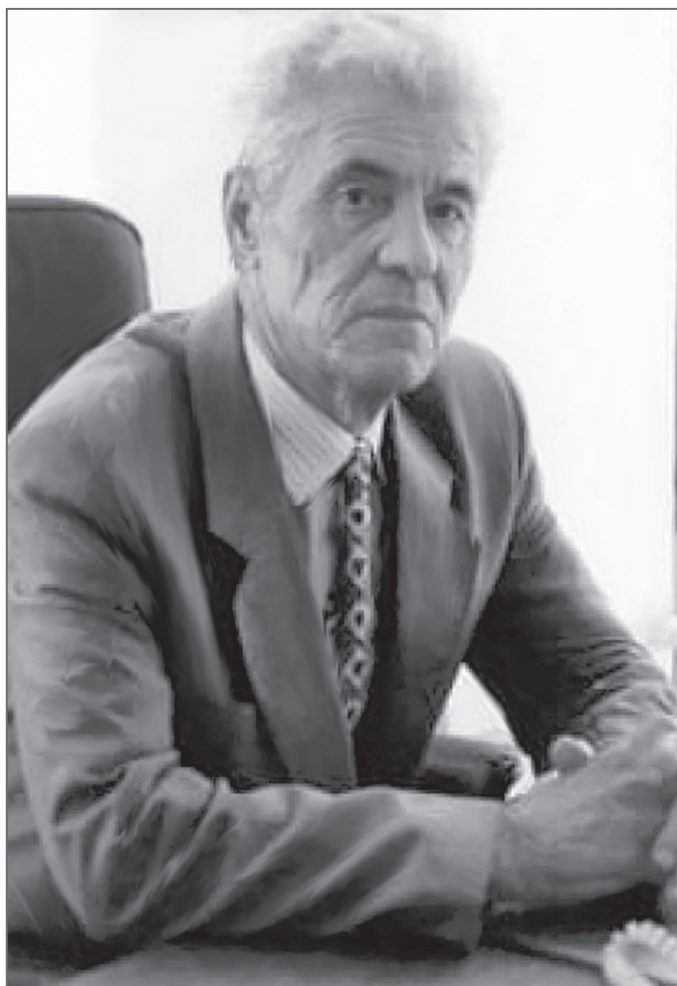
Друга книга-хроніка містить унікальні людські історії живих свідків та учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Це керівники, інженери, оператори, співробітники пожежних підрозділів та органів внутрішніх справ, і, звичайно ж, прості люди, котрі сміливо вступили у двобій з підступним ворогом — вогняною та ядерною стихією, які несли і нелегку службу, і тяжкий хрест, виборюючи право на майбутнє для кожного з нас.

Наслідки Чорнобиля були б ще катастрофічнішими, якби не героїзм та відвага цих людей, впевненість у власних силах, відданість справі та готовність до самопожертви.

На сторінках цієї книги герої, котрі живуть серед нас, діляться власними спогадами, переживаннями, тривогами, болями, смутками й радіощами.

Вони згадують тих, кого передчасно вирвала із життя радіаційна хвиля, хто заслуговує на пам'ять і вічну шану!

Ольга Купрієнко

**ВІКТОР ПЕТРОВИЧ
БРЮХАНОВ**

(1 грудня 1935 — 12 жовтня 2021)

**Директор Чорнобильської атомної станції від моменту
її створення у 1970 році до аварії 1986 року**

Коли готувався матеріал до цієї книжки, на 85-му році життя перестало битися серце Віктора Петровича Брюханова. Більш як тридцять років він страждав на променеву хворобу, останніми роками життя він переніс два інсульти. 12 жовтня 2021 року Віктор Петрович відійшов у Вічність...

Ставлення до керівника потужного атомного гіганта, до харизматичної особистості не могло бути однозначним. Для когось він був суворим, для когось недосяжним, хтось його любив, хтось не любив, хтось заздрило, а хтось і співчував.

Невідомо, як би кожен із нас поведив себе у момент жахливої і безжальної катастрофи, усвідомлюючи ще й відповідальність, яка на тебе очікує. Однак Віктор Петрович був на гіганті від початку аварії, отримав ті самі радіаційні ураження, що й сотні інших.

Щоб зрозуміти той чи інший вчинок людини чи філософію її життя, давні мудреці радили позичити взуття у власника й пройти його шлях.

Але беззаперечним лишається той факт, що ця людина пройшла через такі життєві випробувальні віражі, котрих не побажаєш нікому. Феєричний трамплін 35-річного перспективного директора потужного атомного гіганта світового рівня змінився на стежку презирства, відстороненості, зречення від нього тих, хто колись мріяв хоча б руку йому потиснути. Не збожеволіти за таких умов могла лиш сильна та вольова людина.

Сьогодні згадаймо основні віхи життєдіяльності людини з її заздалегідь запрограмованою життєвою дорогою, і в разі виникнення спокус — засудити, згадаймо споконвіку християнське: «Не засудуй і не засудженим будеш!», взуємо умовні черевики цієї людини й зрозуміймо зрештою, що все, що стається у нашому житті, ми або ж цього варті, або ж допустили (припустилися того).

Народився Віктор Петрович Брюханов 1 грудня 1935 року в м. Ташкент (Узбекистан) у багатодітній родині.

У 1959 році закінчив енергетичний факультет Ташкентського політехнічного інституту. Працював на Ангренській ТЕС (Ташкентська область) машиністом підживлювальних насосів, помічником машиніста турбіни, машиністом турбіни, старшим машиністом турбінного цеху, начальником зміни, начальником турбінного цеху.

У 1966 році був запрошений працювати на Слов'янську ТЕС (Донецька область), де плідно працював до 1970 року, пройшов шлях від старшого майстра до заступника головного інженера.

У 1970 році Міненерго призначило Віктора Брюханова, 35-річного теплоенергетика за фахом, директором новобудови ЧАЕС, що мала стати гігантом атомної енергетики. Спочатку він очолював будівництво, а потім і експлуатацію станції.

Протягом 1970–1986 років обіймав посаду директора Чорнобильської АЕС. Учасник ліквідації аварії на ЧАЕС, інвалід II групи.

Після Чорнобильської катастрофи був відстороненим від посади директора, а з липня 1986 по липень 1987 рр. — заступник начальника виробничо-технічного відділу ЧАЕС.

29 липня 1988 року разом із колишнім головним інженером станції Миколою Фоміним був засуджений до десяти років позбавлення волі. Через п'ять років після вироку, 1992 року, був достроково звільнений, оскільки в 1991 році слідство встановило, що у конструкції реактора були технологічні помилки.

Пізніше повернувся на ЧАЕС на посаді начальника технічного відділу.

З 1992 по 2008 рр. — працівник ДП «Укрінтеренерго».

У 1995 році, коли Віктору Брюханову виповнилося 60 років, йому запропонували посаду заступника директора асоціації зовнішньоекономічної діяльності при міністерстві.

З 2008 року перебував на заслуженому відпочинку. До останніх днів свого життя проживав у Києві, на Троєщині, з дружиною Валентиною Михайлівною.

Помер 12 жовтня 2021 року.

Згадується у документальному фільмі «Чорнобиль: Два кольори часу» (Укртелефільм, 1986–1988). Був зображений актором Кон О'Нілом у серіалі «Чорнобиль».

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ:

— Лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1979).

Нехай у людській пам'яті спогади про чоловіка, про батька та дідуся, про керівника, про товариша, про сусіда, про рідну, а чи й про чужу людину назавжди залишаться лише світлими та теплими!

**ГЕРОЇ УКРАЇНИ —
ЛІКВІДАТОРИ АВАРІЇ НА ЧАЕС**

Звання ГЕРОЙ УКРАЇНИ з врученням ордена «Золота Зірка» присвоєно Указом Президента України № 328/2006 від 21.04.2006 (посмертно) **Олександрю Григоровичу ЛЕЛЧЕНКУ** за геройський подвиг в ім'я життя нинішніх і прийдешніх поколінь, особисту мужність і самопожертву, виявлені у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС.

Звання ГЕРОЙ УКРАЇНИ з врученням ордена «Золота Зірка» присвоєно Указом Президента України № 468/2019 за героїзм і самовіддані дії, виявлені під час ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, що сталася 26 квітня 1986 року.

Олексію Михайловичу АНАНЕНКУ, старшому інженеру-механіку реакторного цеху ДП «Чорнобильська АЕС» у 1983–1989 роках;

Валерію Олексійовичу БЕСПАЛОВУ, старшому інженеру турбінного цеху атомної електростанції у 1986 році;

Борисові Олександровичу БАРАНОВУ (посмертно), начальнику зміни ЧАЕС у 1976–2005 роках.

У часи небезпеки професійний обов'язок дорівнює героїзму

З 1998 року, коли Президентом України було видано Указ про найвищу державну нагороду — Герой України з врученням ордена «Золота Зірка», цього звання удостоєний 491 громадянин за здійснення визначного героїчного вчинку або видатного трудового досягнення. З-поміж переліку імен, удостоєних найвищої державної відзнаки, позначені й чотири герої-ліквідатори аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року.

У 2006 році, з нагоди 20-ї річниці аварії на ЧАЕС, званням Герой України був відзначений Лелеченко Олександр Григорович, заступник начальника енергетичного цеху Чорнобильської АЕС (посмертно).

Ще троє ліквідаторів аварії: Олексій Михайлович Ананенко, старший інженер-механік реакторного цеху ДП «Чорнобильська АЕС» у 1983–1989 роках; Валерій Олексійович Беспалов, старший інженер турбінного цеху атомної електростанції у 1986 році; Борис Олександрович Баранов (посмертно), начальнику зміни ЧАЕС у 1976–2005 роках, — удостоєні звання Героя України на честь 35-х роковин цієї трагічної події.

**Олександр Григорович
ЛЕЛЕНКО**

Народився 26 липня 1938 року у селищі Новооріхівка Лубенського району Полтавської області.

З дитинства життя загартувувало хлопця. Із родини пішов батько, а матір часто хворіла. Долаючи сімейні негаразди, Олександр йшов до своєї мрії — підкорити небо. Після закінчення середньої школи відправився до Харкова, де навчався у льотному училищі, однак через скорочення в армії 1959 року був звільнений у запас. Знову не здався, а став курсантом Ульяновської школи вищої льотної підготовки штурманів-диспетчерів для цивільного повітряного флоту. Однак, мрії не судилося збутися. Важко захворіла матір, відтак курс довелося кинути. Тож якийсь час працював електрослюсарем у рідному селищі — на Оріхівському цукрозаводі.

Життєві перипетії не зупинили юнака у бажанні навчатися. У 1961 році вступив на електроенергетичний факультет Київського політехнічного інституту, який закінчив із червоним дипломом, здобувши кваліфікацію інженера-електрика за спеціальністю «електричні станції».

Набував досвіду та відшліфовував професійну майстерність на Слов'янській ДРЕС: начальником зміни, заступником начальника електроцеху. Із січня 1975 року працював старшим майстром з експлуатації електрообладнання на Запорізькій ДРЕС (м. Енергодар). Від березня 1975 року — начальником зміни електроцеху, з 1979-го — заступник начальника електроцеху Чорнобильської АЕС.

У спогадах колег і друзів Олександр Григорович постає як професіонал з високим рівнем технічних знань, завжди готовий допомогти, поділитися досвідом із молоддю. За вдачею був оптимістом.

У перші години аварії 26 квітня 1986 року працював у зоні високих радіаційних полів.

Пішов із життя 7 травня 1986 року у відділенні радіаційної патології в Києві внаслідок тотального опромінення. Похований у с. Степне на рідній Полтавщині.

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ:

Посмертно нагороджений: Орденом Леніна та Хрестом «За мужність».

2500 рентгенів заради порятунку людства

У ніч на 26 квітня Олександр Григорович був на зміні. На його очах сталася аварія, тому він одразу оцінив усю загрозливість ситуації. У турбінах 4-го енергоблоку, які зупинилися під час вибуху, першими годинами після аварії залишалося близько ста тонн мастила, яке могло загорітися. А поряд, у генераторах — водень, який міг вибухнути. Видалити водень, злити мастило можна було лише вручну, адже вийшли з ладу всі системи. Але заступник начальника електроцеху ЧАЕС Олександр Лелеченко власноруч відкачав легкозаймисті речовини із сьомої та восьмої турбін. Діяв сам, не залучивши нікого з підлеглих. А тим часом за лівою стіною палав після вибуху реактор.

Заслужений енергетик України О. Б. Мелешко згадував:

— Він вимикав напругу особисто й допускав пожежників до гасіння, письмово гарантуючи відсутність напруги, а відсутність радіації ніхто не гарантував, цього не вимагали інструкції. Він виявив інтенсивне надходження водню в машзал блоків № 3 і 4, який можна було перекрити лише в електролізній. Над станцією нависла загроза потужного водневого вибуху, жахливішого за той, що уже стався. І Олександр, крокуючи уламками радіоактивного графіту, дістався ресиверного поля та перекрив необхідні вентиля (як потім з'ясувалося, військові під захистом танкової броні, пролітаючи цю ділянку на швидкості 90 км/год, отримували річну дозу радіації).

Витримуючи шалені напади внаслідок опромінення, прийшов до душової, і раптом дізнався, що така сама загроза існує і на іншому генераторі. Він повернувся та завершив справу.

Вдова Олександра Лелеченка Любов Миколаївна згадувала:

— Об 11-й вечора чоловік відправився на зміну, а коли вранці повернувся, то помітила: обличчя, шия, руки всуціль були червоними... Тоді ще ніхто не знав, що трапилося. Ніхто, крім нього! Але Олександр заспокоїв: «Та це так, перенервував... Усе в порядку!».

І лише згодом Любов у місті довідалася про те, що трапилося. Прибігла додому, та чоловіка вже не було: знову пішов на роботу.

Ані вмовляння дружини, ані накази начальника радіаційної безпеки станції М. І. Істоміна не примусили Олександра Лелеченка залишити майданчик ЧАЕС, хоча зовнішні опіки на тілі свідчили про отриману дозу радіації. Він залишався непорушним у своєму рішенні. Не поїхав із першою групою ліквідаторів до Москви, вибрався із лікарні м. Прип'ять, попутками доїхав до станції та повернувся до роботи. Лише 30 квітня його терміново доправили до київської клініки. Лікар М. П. Ягодін, який супроводжував героя, переживав, що не доведе пацієнта.

Дружина розшукала Олександра у відділенні радіаційної патології Київського інституту радіології і онкології. Він уже був прикутий до ліжка, але йому вистачило сил простягнути руки і жестом вказати: «Не наближайся». На очах обох були сльози, і обоє все розуміли... А через сім днів Олександра не стало... Посмертний діагноз «гостра променева хвороба, доза опромінення — 2500 рентгенів».

Безумовно, як інженер-енергетик він не міг не знати, які шалені дози радіації отримує, переступаючи уламки графіту, перебуваючи по коліна у насиченій радіацією воді, вручну закручуючи важкі й невороткі вентилі. Але розуміючи наслідки для себе, він не хотів їх для своїх молодших колег. Це справді був усвідомлений подвиг, хоча, мабуть, мислився просто як обов'язок...

БОРИС ОЛЕКСАНДРОВИЧ

БАРАНОВ

(1940–2005)

Народився 11 листопада 1940 року у с. Созинові Шабалінсько-го району Кіровської області. Після закінчення школи вступив до Харкова на заочне відділення Українського заочного політехнічного інституту, який закінчив 1974 року, отримавши кваліфікацію інженера-теплоенергетика.

Усі роки навчання поєднував із професійною діяльністю на ТЕЦ Криворізького металургійного заводу. Пройшов посадовими сходами від чергового інженера теплоенергоцентралі до начальника зміни.

1976 року шляхом переводу прибув на Чорнобильську АЕС. Починав із робітничих посад, а завершив начальником зміни. Брав участь у ліквідації наслідків аварії. Пройшовши лікування, повернувся на станцію. Залишався у колективі вахтовиків аж до закриття ЧАЕС 2000 року. У подальші роки входив до складу Державного спеціалізованого підприємства, що здійснювало контроль за станом ЧАЕС після її зупинки.

Пішов із життя 6 квітня 2005 року внаслідок серцевого нападу.

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ:

- Орден «За мужність» III ступеня;
- Відзнака «Відмінник енергетики України».

ЗМІСТ

Від автора	3
Віктор Петрович Брюханов	8
Герої України — ліквідатори аварії на ЧАЕС	12
Олександр Григорович Лелеченко	14
Борис Олександрович Баранов	18
Олексій Михайлович Ананенко	20
Валерій Олексійович Беспалов	22
Вони назавжди з нами... (ліквідатори аварії на ЧАЕС, поховані на Мітинському цвинтарі). <i>Зі спогадів Володимира Дмитровича Шкурка</i>	27
Сергій Аркадійович Грабовський	36
Вадим Васильович Грищенко	48
Василь Володимирович Давиденко	58
Володимир Леонідович Євдоченко	68
Валентин Павлович Єсіпов	80
Микола Васильович Коріков	92
Леонід Іванович Корчевий	104
Володимир Антипович Кузьмін	120

Володимир Миколайович Лямець	130
В'ячеслав Олексійович Орлов	144
Григорій Ісайович Рейхтман	158
Володимир Іванович Семикопов	174
Наталія Романівна Ходимчук	192